

**Людмила Трубнікова,
Віктор Свінар'юв**
доценти кафедри рисунка НАОМА

Пластична анатомія як складова рисунка

Анотація. У статті розглядається значення пластичної анатомії для академічного рисунка, її виникнення та розвиток, починаючи з найдавніших часів і до наших днів, місце та роль в навчальному процесі студентів НАОМА. Текст проілюстровано зразками студентських робіт.

Ключові слова: мистецтво, рисунок, пластична анатомія, натура, остеологія, міологія.

Про визначальну роль рисунка як основи всіх видів образотворчого мистецтва, сказано чимало багатьма видатними художниками.

Геній епохи Відродження Мікеланджело вважав, що рисунок містить в собі все, що потрібно художникові для успішної творчої роботи, є вищою точкою і живопису, і скульптури, й архітектури, джерелом і коренем будь-якої науки [1].

Науковому обґрунтуванню принципів рисунка приділяли увагу – англійський художник XVIII ст. Джошуа Рейнольдс, який керував Королівською академією мистецтв і прославився не тільки як портретист, а й як педагог-теоретик [2] та російські художники-педагоги І. М. Крамської і П. П. Чистяков. Останній все своє життя присвятив навчанню рисунку, створив його концепцію й методику.

Вмінням малювати П. П. Чистякову зобов'язані такі майстри рисунка, як І. Ю. Рєпін, В. О. Серов, Д. Н. Кардовський, В. Є. Савінський та багато інших.

«Рисунок – основа основ, оволодівати ним треба поступово, не пропускаючи жодної деталі в методиці побудови кожного зображення. З чого починається рисунок, як він розвивається далі і чим закінчується – художник повинен твердо знати, як таблицю множення» – вважав дійсний член Академії художеств, видатний педагог і методист початку XX ст. Ян Фр. Цюнглінський [3].

Однак методика викладання рисунка в різні часи мала відмінності. У стародавньому Єгипті художник був змушений зображати предмети не такими, якими він їх бачив у реальності, а відповідно до канонів, тож зрозуміло, що й навчання рисунку здійснювалося не на основі вивчення природи, а на вивченні вироблених школою норм: окремих формул та схем зображення предметів за таблицями і зразками. Головну увагу приділяли зображенню людської постаті. Для цього був вироблений спеціальний канон, який єгиптяни визначили шляхом вивчення і вимірювання

постаті та її частин. Проте, подібне наслідування канонічних пропорцій не враховувало характерних особливостей пропорцій окремої особи, не кажучи вже про підлітків і дітей. Та й різниця в розмірах визначалася не реальними пропорціями, а їхнім соціальним становищем. Отже, методика викладання рисунка в Стародавньому Єгипті стримувала художника, не давала можливості зображати світ таким, яким він його бачив. У цьому й є історична обмеженість методики викладання рисунка в Стародавньому Єгипті, не підкріплена знанням пластичної анатомії.

Проте, якщо взяти давньогрецьких художників, то вони, хоч і цікавились спадком єгипетських митців, дещо в них переймали, але по-новому підійшли до проблем зображення навколишнього світу: уважно вивчаючи життя і найпрекрасніше — людину, вони й богів змальовували подібними до людей. Оскільки людина — найдосконаліша і найскладніша форма природи, то її зображення посідало чільне місце в мистецтві давньогрецьких художників, вимагаючи вивчення людської постаті в усіх її деталях. Натура стала джерелом знань, адже в основу було покладено малювання з природи — метод, який і досі використовують. Давньогрецькі художники, зрозумівши, що одного копіювання природи замало, необхідне також пізнання закономірностей природи — проголосили, що мірилом краси є пропорційна співрозмірність частин, неперевершеним зразком якої є людська постать. Важко оцінити роль античних художників у розвитку ремісничого мистецтва, у становленні й розвитку академічної системи навчання рисункові. Досягнення давньогрецьких майстрів були ігноровані й забуті в Середньовіччі і лише Епоха Відродження підняла до нових висот не тільки образотворче мистецтво в цілому, але й методи навчання рисункові зокрема.

Художники Відродження, намагаючись розкрити таємницю античного мистецтва, звертаються до науки: оптики, математики, анатомії. Вчення про пропорції, перспективи та анатомію стає в центрі уваги теоретиків і практиків рисунка, який вважали основою всіх мистецтв. У кращій праці з теорії рисунка Епохи Відродження “Три книги про живопис” флорентійський зодчий Л. Б. Альберті приділяє велику увагу вивченню анатомії. Такі титани Відродження як Рафаель, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело вважали знання анатомії необхідною складовою мистецтва рисунка, про що свідчать їхні твори — вершини світового мистецтва. Леонардо да Вінчі, вивчаючи анатомію, власноруч проводив препарування, завдяки чому залишив наочні посібники з анатомії — рисунки з поясненнями.

У перших приватних академіях, що з’явилися наприкінці XVI ст., зокрема Болонській академії братів Караччі, вивчали анатомію методом розтину, оскільки засобів наочного навчання (книг, таблиць і т. д.), які є в наш час, тоді ще не було. «Людська постать не може бути зрозумілою тільки за допомогою огляду її поверхні, потрібно оголити її внутрішню будову, розділити її на частини, побачити з’єднання, знати їхні особливості, вивчити їхню дію і протидію, засвоїти приховане постійне, основу явища,

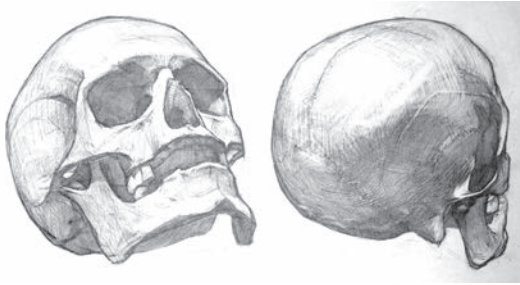
щоб дійсно бачити і наслідувати те прекрасне неподільне ціле, яке рухається перед вашими очима, як певний організм... Бачиш, у першу чергу, те, що знаєш» — так видатний представник просвіти в Німеччині, основоположник німецької літератури і різнобічний вчений І. В. Гете підкреслював значення знань з анатомії для художника у своїй праці «Статті і думки про мистецтво» [4].

Художник-педагог А. Ашбе, який у Мюнхені заснував приватну художню школу рисунка, де навчалися відомі російські художники, вважав, що художник, який не володіє науковими знаннями, потрапляє в полон до природи і стає пасивним копіювальником.

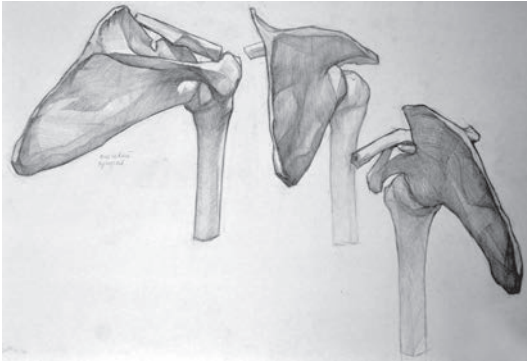
Художня освіта, що ґрунтується на досвіді майстрів, дає можливість художникові творчо розкритися, якщо він вільно володіє нею. Наша Академія продовжує традиції академічної школи рисунка російської Академії, яка в першій половині XIX ст. стала кращою в Європі і надавала великого значення методиці художньої освіти. Почалось серйозне наукове вивчення природи, курс анатомії проводився в анатомічному театрі, де вихованці практично вивчали анатомію. Глибокі знання анатомії давали можливість учням Академії досягти значних успіхів у рисунку. В цей період з Академії художеств виходять такі видатні рисувальники як А. Є. Єгоров, В. К. Шебурев, С. А. Кіпренський, К. П. Брюллов, Р. А. Бруні та ін. «Без знання анатомії неможливо художньо відобразити з поставленою перед нами моделі короткочасні зміни руху тіла і обличчя. Кістки і м'язи людської постаті утворюють складну систему, в якій незначний рух впливає на всю будову в цілому, змінюючи картину рухів, рівновагу, гру форм» — пише Є. Барчаї в своїй «Анатомії для художників» [5].

Творчість передбачає зображення людини в русі, що, на відміну від статичної гіпсової моделі, обумовлює зміну положення кісток та форми м'язів і для того, щоб вірно, а іноді з наближеною виразністю зобразити це, необхідне не поверхове знайомство, а глибоке вивчення пластичної анатомії. Анатомічний аналіз дає можливість подолати поверхове копіювання моделі та перейти до поглибленої роботи над рисунком, побачити внутрішню структуру моделі. Проте, анатомію не варто підносити до статусу основної, адже тоді рисунок буде ніби ілюстрацією для анатомічного атласу, а це вже буде відхід від природи, замість глибокого її відображення.

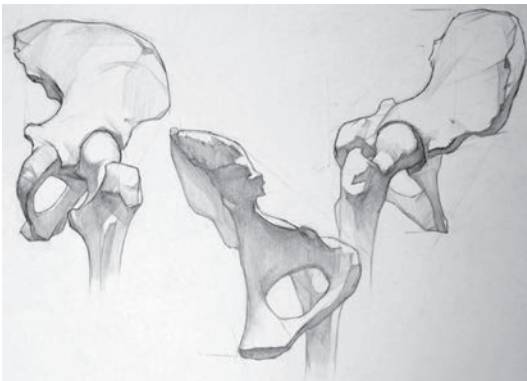
Вивчення анатомії допомагає побачити у процесі академічного рисунка реальні пластичні форми, виділити основні маси та їхню ритміку при здійсненні постагату того чи іншого руху. Опанувати пізнання органічної структури, вільно, але обґрунтовано спрощуючи або узагальнюючи другорядні моменти, рішуче й точно виділяючи актуальні механізми й форми, встановлюючи їхню ритмічну закономірність, їхні взаємозв'язки і відповідність — це те, до чого повинна підготувати «образотворча грамотність». Лише художник, що володіє необхідними знаннями й майстерністю, може вирішувати творчі завдання, сміливо трансформувати форму для створення художнього образу,

Іл. 1. Рисунок черепа

Іл. 2. Рисунок лопатки

Іл. 3. Рисунок таза

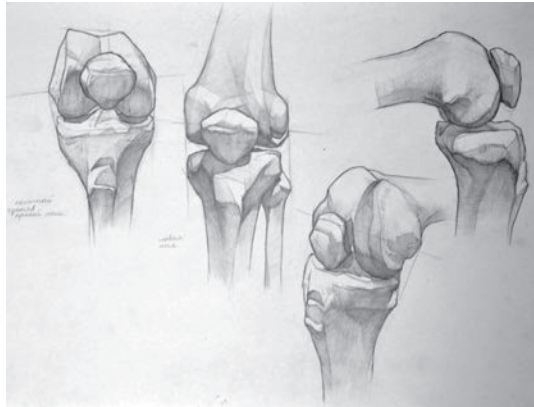
де виразність є важливішою, ніж точне відображення реальності.

НАОМА випускає художників високого рівня таких спеціальностей — живописців, графіків, скульпторів, сценографів, реставраторів, які за роки навчання опановують рисунок на рівні майстрів академічної школи. Програма нашої Академії ґрунтується на програмі Петербурзької Академії мистецтв, яка з XIX ст. посідала панівне місце в мистецькій освіті всієї Європи. За період свого 95-річного існування наша академія, може похвалитися зразками академічного рисунка: з часів Художнього інституту й до сьогоднішньої Академії. Чимала роль у цьому належить вивченню пластичної анатомії як однієї зі складових частин академічного рисунка. На її вивчення приділяється два роки навчання на I–II курсах, щоб з самого початку студенти привчилися не змальовувати натуру, а осмислено зобразити її в усій досконалості.

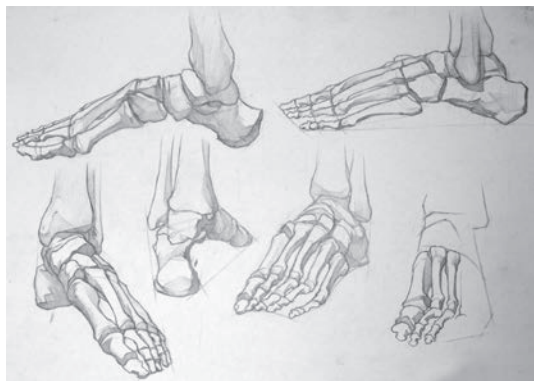
Вивчення пластичної анатомії, умови і база для цього поступово й постійно розширюються і вдосконалюються. Кабінет пластич-

ної анатомії має в розпорядженні навчальну базу, про яку колишні студенти могли тільки мріяти. Це, зокрема, — людські скелети, окремі кістки скелета, гіпсові зліпки екорше як постатей, торсів, так і окремих частин тіла, різні таблиці, книги з пластичної анатомії тощо. Студенти мають змогу (у вільний від лекцій час) малювати як у кабінеті пластичної анатомії, так і в своїх майстернях, отримуючи необхідні зразки, відповідно до програми з анатомії або рисунка. Кожен студент за роки вивчення анатомії має зробити альбом анатомічних рисунків з кожного розділу вивченої теми, починаючи з черепа і всіх кісток скелета, й закінчуючи м'язовим покриттям постаті. Під час навчання йде систематичний контроль засвоєння матеріалу, крім лекцій з кожної теми проводяться контрольні роботи, суть яких — з пам'яті намалювати вивчений матеріал, а саме — череп, кістки скелета для першого курсу, або м'язовий покрив для другого, згідно з програмою. Наприкінці кожного семестру відбувається оцінювання альбому анатомічних рисунків до вивчених тем, зроблених упродовж семестру.

Складена програма відповідає завданням з рисунка: якщо в I семестрі першого курсу студенти рисують голову, плечовий пояс, то й паралельно на годинах з пластичної анатомії вони вивчають череп (іл. 1), м'язи голови й шиї, кістки плечового пояса (іл. 2) і верхніх кінцівок, грудну клітку, плечові суглоби, хребет. У II семестрі вивчають нижню половину скелета (іл. 3) — таз, тазостегнові, колінні суглоби (іл. 4), кістки нижніх кінцівок, стопи (іл. 5), тобто закінчується вивчення

Іл. 4. Рисунок колінного суглоба

Іл. 5. Рисунок стоп

Іл. 6. Рисунок оголеної постаті

Іл. 7. Врисовування скелета в контур постаті

Іл. 8. Врисовування м'язового покриття в контур постаті

остеології і проводиться залік, який включає в себе, крім теоретичних знань і показу альбому анатомічних рисунків, практичну роботу – рисунок з натури оголеної чоловічої постаті й врисовування в неї скелета з пам'яті.

Оскільки натура перебуває в різних положеннях і ракурсах, то студентам необхідно рисувати череп та інші кістки скелета відповідно до цього.

Програма II курсу включає міологію, тобто вивчення м'язового покриття постаті. На лекціях педагог розповідає й демонструє розташування м'язів, їхні різновиди, місця прикріплення, функції та видозміни залежно від руху. Паралельно відбувається малювання гіпсових знімків екорше торсів, верхніх і нижніх кінцівок, кистей рук, стоп і всієї постаті, як у спокійному стані, так і в напруженому. Також проводяться контрольні завдання – рисунок навчального матеріалу з пам'яті.

Останніми роками саме цим контрольним завданням приділяється більше уваги й часу. Наприкінці II курсу (IV семестр) складається іспит за весь курс вивчення пластичної анатомії. Практична робота включає рисунок оголеної чоловічої постаті з натури (іл. 6) з наступним врисовуванням на окремих аркушах вже не тільки скелета (іл. 7), як на I курсі, а й м'язового

покриття (іл. 8). Це корисне нововведення має велике значення, бо змушує студента побачити в живій натурі скелет і м'язи, що іноді буває досить важко, оскільки студент абстрактно може знати скелет і м'язи, а точно ідентифікувати це в живій моделі може не кожен, — в цьому й полягає суть вивчення пластичної анатомії. Важливим є малювання начерків, рисунків постаті з природи в русі. Досвід показує, що митець, який багато практикується в рисунковій людській постаті, краще розуміє і засвоює пластичну анатомію.

Як вже було сказано вище, пластична анатомія — складова частина академічного рисунка, який, в свою чергу, необхідний всім художникам, незалежно від спеціалізації — і живописцю, і графікові, і скульпторові, і реставраторові, і сценографу.

Насамкінець, необхідно сказати, що пластична анатомія — це наука не тільки складна, а й надзвичайно цікава, і вимагає працелюбства та уважного ставлення до себе. Адже всі відомі майстри, котрі залишили після себе твори, пов'язані з зображенням оголеного людського тіла, не тільки не цурались вивчення пластичної анатомії, а й заповідали це нащадкам.

Тому автори вважають за необхідне ще раз наголосити, що пластична анатомія як складова академічного рисунка — це те, без чого не обійтись і нинішнім, і прийдешнім студентам, котрі прагнуть навчитися малювати.

1. *Ростовцев Н. Н.* Очерки по истории методов преподавания рисунка / Ростовцев Н. Н. — М. : Изобразительное искусство, 1983. — С. 63.
2. *Там само.* — С. 81—82.
3. *Там само.* — С. 208.
4. *Гете И. В.* Статті і думки про мистецтво / Гете И. В. — М., 1936. — С. 37.
5. *Барчаї Є.* Анатомія для художників / Барчаї Є. — Будапешт : Корвіна, 1959. — С. 9.

ПЛАСТИЧЕСКАЯ АНАТОМИЯ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ РИСУНКА

Людмила Трубникова, Виктор Свиначев

Аннотация. В статье рассматривается значение пластической анатомии для академического рисунка, ее возникновение и развитие, начиная с древнейших времен и до наших дней, место и роль в учебном процессе студентов НАОМА. Текст проиллюстрирован образцами студенческих работ.

Ключевые слова: искусство, рисунок, пластическая анатомия, натура, остеология, миология.

SURFACE ANATOMY AS ONE OF THE COMPONENTS OF THE DRAWING

Lyudmila Trubnikova, Victor Svinaryov

Annotations. The article considers the amount of plastic anatomy for academic figure, its origin and development from ancient times to the present day, its position and role in the learning process of students NAAA. Illustrated with students works.

Keywords: Art, drawing, plastic anatomy, nature, osteology, Myology.